

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

ЛЕПСЬКИЙ С. І.,
здобувач кафедри економічної безпеки
(Національна академія
внутрішніх справ)

УДК 343.9

**ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ
ФІНАНСОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

У статті аналізується точка зору вчених щодо місця та предмету фінансових розслідувань у правоохоронній діяльності, практика його застосування у розвинених країнах.

Ключові слова: фінансові розслідування, фінансовий контроль, галузь знань, предмет, методологія.

В статье анализируется точка зрения ученых в отношении места и предмета финансовых расследований в правоохранительной деятельности, практика его использования в развитых странах.

Ключевые слова: финансовые расследования, финансовый контроль, отрасль знаний, предмет, методология.

This article analyzes the opinions of scientists about the place and the subject of financial investigations in law enforcement, its application in developed countries.

Key words: financial investigations, financial control, discipline, subject, methodology.

Постановка проблеми. Сучасна практика протидії злочинності неможлива без активного використання економічних знань. В механізмі виявлення й розслідування економічних злочинів присутнє дослідження фінансової інформації, що характеризує злочинну діяльність. Так, на стадії виявлення злочинів використовується фінансовий моніторинг сумнівних фінансових операцій, проводяться дослідження (перевірки, ревізії) фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання. На стадії розслідування злочинів важливе значення має своєчасне призначення й проведення судово-бухгалтерських експертиз, залучення фахівця-економіста до проведення слідчих дій тощо. Фінансові розслідування займають свою відповідну нішу в правоохоронній діяльності та забезпеченні економічної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На актуальність проблеми економічної безпеки як пріоритету державної політики вказують численні теоретичні дослідження й узагальнення як вітчизняних вчених, зокрема таких, як: З. Варналій, Б. Данилишин, Я. Жаліло, А. Барановський, В. Бойко, В. Геєць, О. Гойчук, Б. Губський, М. Корецький, В. Мунтіян, О. Кириченко, Т. Ковальчук, Б. Пасхавер, Ю. Пахомов, П. Саблук, О. Скидан, Т. Тишук, В. Шлемко, Л. Яремко, так і зарубіжних вчених – А. Алтухова, К. Баррета, І. Богданова, С. Глазьева, А. Городецького, Ю. Одума, Г. Столярова, Н. Фурса та інших.

Намагання проаналізувати зміст фінансових розслідувань мало місце у роботах російських авторів: Н.А. Піменова, Е.А. Кондратьєвої, А.Р. Горюнова, а також А.В. Дедкова.

Метою статті є проведення аналізу наукової думки щодо змісту фінансових розслідувань як окремої специфічної галузі знань.

Виклад основного матеріалу. Попри активне використання терміну «фінансові розслідування» у практичній діяльності, у традиційному науковому середовищі неофіційно розповсюджена думка, що це певним чином «фантом» – результат механічного перенесення терміну з практики розвинених країн (перш за все США) з суттєвою відмінністю правової системи та системи органів влади, а також явище яке не має перспективи ні у практиці, ні в науці, так як усі категорій і інститути, що його характеризують, описані та розробляються в межах системи класичних категорій економічних наук (фінансовий контроль, аудит, фінансовий аналіз, економічна безпека, судова експертиза тощо).

Для розуміння сутності категорії «фінансові розслідування» та її можливості використання у вітчизняній практиці доцільним є вивчення досвіду країн, у яких боротьба з економічною злочинністю в умовах ринкової економіки має більш багату історію, правоохоронні органи мають достатній досвід та набули розвитку недержавні інструменти протидії злочинній діяльності, зокрема, і у фінансовій сфері.

У розвинених країнах (Велика Британія, США, Канада) окремою від криміналістики галуззю знань поряд із судовою медициною та судовою психіатрією є «фінансові розслідування та судовий облік». Вивчення наукової та фахової літератури засвідчує відсутність будь-якого офіційного або визнаною експертною спільнотою перекладу зазначеного словосполучення українською мовою (до речі, це ж стосується і російського перекладу).

Загалом, під фінансовими розслідуваннями розуміють вивчення фінансової звітності та відслідковування фінансових операцій, що спрямоване на виявлення фінансових порушень та злочинів. При цьому під фінансовими злочинами розуміють узагальнене поняття, що розповсюджується на різноманітні види незаконних дій, пов'язаних з отриманням, використанням та розподілом фінансових ресурсів, а саме: підробка цінних паперів та грошей, відмивання коштів, шахрайство з кредитними картками, порушення податкового законодавства тощо.

Подальший аналіз використання даного терміну у Великобританії, США і Канаді підкреслює, що ключовими словами в цьому визначенні є отримання, використання і розподіл фінансових ресурсів» при здійсненні злочинної діяльності, а також внесення спотворень в систему фінансового обліку та звітності для вчинення злочинів та приховування їх слідів.

Коротко розглянемо базові наукові джерела та основних учасників «ринку фінансових розслідувань» в розвинених країнах. Однією з базових праць у цій галузі на Заході вважається книга Дж. Маннінга «Фінансові розслідування і судовий облік» [1]. Дана книга рекомендована для практичного використання Службою внутрішніх доходів Міністерства фінансів США, Міжнародною асоціацією сертифікованих фахівців з виявлення, розслідування та попередження корпоративних шахрайств та низкою інших організацій. Дж. Маннінг, більше 20 років пропрацювавши спеціальним агентом підрозділів кримінальних розслідувань Служби внутрішніх доходів Міністерства США, а також спеціалістом у галузі протидії корпоративному шахрайству і судовим бухгалтером, у своїй книзі описує види злочинності, для боротьби з якими є необхідними економічні знання і дослідження фінансової інформації, а також методи і систему протидії даним видам злочинності, що мають місце в США.

Дж. Маннінг підкреслює, що привласнення та розтрата, хабарництва, шахрайства, фінансування тероризму та відмивання коштів є одними з найбільш складних злочинів для розслідування. Процес розслідування неможливий без знання законодавства економічного спрямування, обліку, фінансів та банківської справи. Правоохоронні органи

повинні бути озброєні необхідними засобами для боротьби з фінансовими злочинами. Фінансові розслідування і судовий облік формують міждисциплінарну концепцію, поєднуючи облік, фінансовий аналіз і правоохоронну діяльність.

У навчальному посібнику для агентів спецслужб США і Канади, в чій повноваження входить боротьба з економічними злочинами, розкривається сенс «нового підходу до боротьби зі злочинністю» [2, с. 5-6]. Раніше кримінальна активність розглядалася з точки зору об'єкта злочинного посягання. При цьому виділялося дві великі групи: злочини проти людини і злочини проти власності. При зміні кваліфікуючої ознаки з об'єкта посягання на мотив з'являються нові можливості боротьби зі злочинністю.

За факторами мотивації злочинна діяльність може бути класифікована на злочини, що здійснюються «на емоціях», і корисливі злочини. Корислива злочинність – злочинність, мотивована бажанням отримати дохід, є специфічним об'єктом для розслідування. Щоб ефективно боротися з корисливою злочинністю, необхідні спеціальні технології, що фокусують увагу на фінансових і господарських операціях, пов'язаних з кримінальною активністю.

Відомий англійський фахівець щодо протидії відмиванню коштів Дж. Робінсон також звертає увагу на те, що економічний стимул виступає головною рушійною силою при вчиненні значної кількості злочинів. Вміючи працювати з фінансовими слідами, які тягнуться за злочинном, правоохоронні органи отримують додаткові інструменти в боротьбі із злочинністю. Цей постулат використовується при побудові системи правоохоронних органів розвинених країн.

У США діяльність правоохоронних органів максимально наближена до фінансової сфери. Так, Міністерство фінансів США (Department of the Treasury) поряд з класичними для фінансових відомств завданнями наділене функціями по боротьбі з фінансовими злочинами та фінансуванням тероризму.

У структурі Мінфіну США створені Служба внутрішніх доходів (Internal Revenue Service, IRS) з мережею підрозділів, що займаються виявленням та розслідуванням фінансових злочинів (IRS Criminal Investigation), і Служба по боротьбі з тероризмом і фінансової розвідки (Office of Terrorism and Financial Intelligence, TFI).

До Служби по боротьбі з тероризмом і фінансової розвідки Мінфіну США у свою чергу входять: Управління по боротьбі з фінансуванням тероризму і фінансовими злочинами (Office of Terrorist Financing and Financial Crimes) - відповідає за вироблення політики та реалізацію заходів щодо боротьби з фінансуванням тероризму, відмивання коштів та іншими фінансовими злочинами; Управління з контролю за іноземними активами (Office of Foreign Assets Control) – забезпечує національну безпеку і веде боротьбу з іноземним тероризмом, наркоторгівлею та діяльністю, пов'язаною з поширенням зброї масового ураження; контролює застосування економічних санкцій, зокрема заморожування іноземних активів, що знаходяться на території США; Мережа по боротьбі з фінансовими злочинами (Financial Crimes Enforcement Network, FinCEN) – відповідає за боротьбу з відмиванням коштів та іншими фінансовими злочинами шляхом відстеження великих або підозрілих фінансових операцій, підтримки бази даних за такими операціями та налагодження обміну такою інформацією між організаціями, які протидіють фінансовим злочинам; контролює реалізацію закону США «Про банківську таємницю»: банки та інші фінансові установи зобов'язані сповіщати Мережу по боротьбі з фінансовими злочинами інформацію щодо фінансових операцій, розмір яких перевищує встановлену суму; створена в 1990 р.

На сайті Служби внутрішніх доходів Міністерства фінансів США розкривається зміст фінансових розслідувань як практичної діяльності: фінансові розслідування ґрунтуються на спеціалізованому аналізі документів. До таких документів належать облікові записи, банківська інформація, дані про нерухомість, які показують рух грошових коштів. Будь-які записи, що відображають події, пов'язані з рухом грошей, є важливими. Основне

завдання фінансових розслідувань полягає у виявленні та фіксації руху грошей, пов'язаних з процесом злочинної діяльності. Зіставлення фактів звідки прийшли грошові кошти, хто їх отримав, коли вони були отримані та як збережені або вкладені, може вивести на кримінальну діяльність.

На сайті Мережі по боротьбі з фінансовими злочинами «характеристика фінансових розслідувань доповнюється такими положеннями:» Фінансові розслідування необхідні для боротьби зі злочинцями шляхом вивчення їх бізнесу: наркоторгівлі, організованої злочинної діяльності, відмивання коштів або банківського шахрайства. Вивчення руху грошових коштів може призвести до виявлення лідерів злочинної організації. Однак фінансові розслідування є надзвичайно складним видом дослідження. По-перше, для їх здійснення необхідним є багаторічний досвід роботи у фінансовій сфері, по-друге, самостійними зусиллями жодне відомство не в змозі охопити широкий спектр інформації, необхідної для відстеження всіх фінансових операцій, по-третє, гігантський розмір, різноманітність та постійні зміни у фінансовому секторі роблять фінансові розслідування все більш складними. Інструментарій з відмивання коштів, що складається зі складних фінансових операцій з використанням переказів по мережі Інтернет і інших електронних переказів, стає все більш винахідливим. Як тільки правоохоронні органи дізнаються щодо змісту нової технології з відмивання і вживає заходів з протидії, злочинці змінюють схему на іншу, більш витончену.

У Великобританії та Італії створені спеціалізовані правоохоронні органи з протидії сучасній організованій злочинності. Важливу роль у діяльності Фінансової поліції Італії та Служби з протидії організованій злочинності Великобританії (Serious Organised Crime Agency, SOCA) відіграє аналіз фінансової інформації, що здійснюється як на стадії виявлення, так і на стадії розслідування злочинів.

У Великобританії в результаті реформи правоохоронних органів у 2006 році було виділено спеціалізований правоохоронний орган з функціями контролю за фінансовими установами – Служба з протидії організованій злочинності. Прем'єр-міністр Великобританії Тоні Блер на її відкритті заявив, що настав час діяти рішуче і підкреслив, що з «злочинністю 21 століття слід боротися методами 21-го століття». SOCA у своїй структурі має підрозділи фінансової розвідки (Financial Intelligence Unit, FIU), що відповідають за збір з фінансових установ звітів про сумнівні операції, аналіз цих даних та їх надання оперативним підрозділам. Як наголошується на сайті SOCA, аналіз фінансової інформації дозволяє виявити рух кримінальних фінансів та ініціювати розслідування відносно раніше невідомої кримінальної та терористичної діяльності.

За влучним зауваженням представника Фінансової поліції Італії Франческо Трої, поширення діяльності організованої злочинності у сферах, що приносять значні доходи, наявність величезних фінансових ресурсів і перерозподіл їх у найбільш вигідні галузі ринку надали цьому явищу характерні риси мультинаціональної корпорації, цілі якої зазнали змін у зв'язку з більш глобальними інтересами, але без урахування інтересів суспільства.

Організована злочинність переслідує одну мету – отримання прибутку. У цих умовах фінансова поліція Італії покликана перешкодити проникненню кримінальних інтересів в економічну систему, маючи основну мету – припинити потоки «брудних грошей», позбавляючи організовану злочинність фінансового «підживлення».

Узагальнюючи практику використання терміну правоохоронними органами та в наукових працях, щодо правоохоронної діяльності, необхідно відзначити, що зміст поняття «фінансові злочини», має дещо розширений смисловий характер, що відрізняється від сформованого в сучасній вітчизняній науці. Це не злочини у виключно фінансовій сфері, а злочини, що використовують фінансову сферу і що відображаються у фінансовій інформації. Так, у практиці роботи Служби внутрішніх доходів фінансовим злочином вважається фінансова складова наркобізнесу (Narcotics Related Financial Crimes). Директор Мережі по боротьбі з фінансовими злочинами Вільям Фокс вважає, що головне завдання його

фінансових аналітиків – допомогти правоохоронним органам виявити фінансову складову «брудних» грошей.

Як вище вказувалося, Дж. Маннінг під видами фінансових злочинів (Financial Crimes) розуміє злочинність, пов'язану з рухом кримінальних фінансів. Поряд з ухиленням від сплати податків (Tax Evasion), шахрайством у сфері державних контрактів (Government Contract Fraud), програм медичної допомоги та медичного страхування (Medicare and Medicaid Fraud), бізнесу (Corporate Fraud), банкрутства (Bankruptcy Fraud) та іншими економічними злочинами Дж. Маннінг в якості фінансової злочинності виділяє наркоторгівлю (Narcotics), участь у злочинному угрупованні, що займається вимаганням у підприємців шляхом залякування і насильства (Racketeering); проституцію і звідництво (Prostitution and Pandering); порнографію (Pornography) та низку інших видів організованої злочинності.

Для ефективного виявлення і розслідування цих видів злочинів необхідним є спеціалізований аналіз фінансової інформації, що здійснюється за особливою методикою, яка отримала назву в розвинених країнах фінансові розслідування.

Таким чином, до предмету фінансових розслідувань як спеціалізованого особливого виду економічного аналізу входить фінансова складовою злочинної діяльності. Саме вивчення фінансової складової при належній методиці, технології та організації праці може суттєво допомогти правоохоронним органам при виявленні та розслідуванні практично будь-якого злочину, яке пов'язане з рухом фінансових ресурсів і (або) залишає сліди у фінансовій інформації.

Необхідно також зазначити, що в розвинених країнах набула потужного розвитку практика та її науково-методичне забезпечення і обґрунтування в межах діяльності суб'єктів господарської діяльності. Послуга «фінансових розслідувань» є достатньо розповсюдженою в сфері консалтингу. У багатьох консалтингових та аудиторських компаніях створені спеціалізовані підрозділи, так звані групи «форензик» (forensic), що займаються фінансовими розслідуваннями за напрямками:

судовий облік (forensic accounting);

аудит шахрайства (fraud audit) та ризик-менеджмент у сфері шахрайства (fraud risk management);

пошук та повернення активів (asset tracking and recovery);

виявлення та запобігання легалізації злочинних доходів (money laundering detection and prevention).

З практичного досвіду, найбільше уваги приділяється фінансовим розслідуванням шахрайства. Аудит шахрайства в розвинених країнах сьогодні є самостійною сферою ринку консультаційних послуг, що спрямовується на проведення досліджень, спрямованих на виявлення, фіксацію та запобігання корпоративних шахрайств.

Загальновизнаної методики по виявленню, фіксації та запобіганню корпоративних шахрайств у теперішній час не існує, хоча в розвинених країнах він має довгу історію розвитку та значну науково-методичну базу.

Існує Міжнародна асоціація сертифікованих спеціалістів по виявленню, розслідуванню та запобіганню корпоративних шахрайств (ACFE – Association of Certified Fraud Examiners). ACFE є провідною організацією у світі, що регламентує та направляє даний вид діяльності. Організаційно ACFE є глобальною професійною спільнотою, що нараховує більше 40 тис. членів в 125 країнах світу, об'єднаних в 103 національні філії та представництва.

Ця організація позиціонує свою місію на зменшення сфери впливу і розвитку корпоративного шахрайства та іншої економічної злочинності, а також допомога в їх виявленні та попередженні.

У розвинених країнах спеціалісти груп «форензик» або фінансових розслідувань досить активну залучаються для допомоги правоохоронним органам при дослідженні та

розслідуванні найбільш витончених фінансових схем [3, с. 2], що використовувалися у вчиненні окремих злочинів, а самі фахівці цих груп, як правило, в минулому працювали в правоохоронних органах.

Узагальнюючи закордонну практику організації та проведення фінансових розслідувань та можливості її використання, необхідно зробити наступні висновки.

1. У країнах (США, Канада, Велика Британія) фінансові розслідування виділяються в окрему сферу знань та практики по використанню економічних знань у протидії злочинності, що має фінансову складову:

економічної злочинності – перш за все корпоративні шахрайства (зокрема, привласнення активів, кримінальні банкрутства та кредитні злочини) і податкові злочини;

кримінальної економіки – організованої злочинної діяльності, що направлена на отримання доходів від наркобізнесу, торгівлі зброєю, людьми, контрабанди, порнобізнесу, контролю проституції та нелегальної трудової міграції;

організації і вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, спрямованих проти життя і здоров'я громадян, базових цінностей суспільства і держави – перш за все тероризмом, екстремістською діяльністю, організацією збройних формувань, бандитизмом і замовними вбивствами.

2. Фінансові розслідування здійснюються правоохоронними органами та службами суб'єктів господарювання (спеціалізованими підрозділами підприємств та банків, а також компаніями, що надають консалтингові послуги).

3. Науково-методичне забезпечення діяльності з організації та проведення фінансових розслідувань має достатньо високий рівень розвитку та зорієнтоване на вирішення практичних завдань, про що можливо переконатися при вивченні конкретних документів, записів та інформації.

Висновок. Незважаючи на зазначений рівень інтенсивності використання у практиці, поняття «фінансові розслідування» для вітчизняної науки практично невідоме. У науковій сфері відчувається нестача досліджень не лише у сфері застосування поняття, його предметі, суб'єктах, методиці та методології, а й щодо визначення сутності категорії.

Список використаних джерел:

1. Manning G. Financial investigation and forensic accounting. – CRC Press. 2005.
2. Financial investigation: Fundamental Series. – National Learning Corporation. – 2004.
3. Лилли П. Грязные сделки. Тайная правда о мировой практике отмывания денег, международной преступности и терроризме. – Ростов н/Д : «Феникс», 2005. – С. 2.
4. Блинов Н.М., Крашенинников В.М., Есипов В.М. Финансовое расследование: принципы, методы анализа, практика : учебное пособие. – М. : РИО РТА, 1997.
5. Пименов Н.А. Финансовые расследования: основные подходы // Вестник Финансовой академии. – 2003. – № 1(25). – С. 25.
6. Робинсон Дж. Всемирная прачечная: террор, преступления и грязные деньги в оффшорном мире. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – С. 16.
7. Кондратьева Е.А., Горюнов А.Р. К вопросу о выработке научного определения финансовых расследований // Вестник Финансовой академии. – 2003. – № 1(25). – С. 20-23.

